

УДК 94(55)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2021.148.3>

К. Бауліна, асп.

ORCID ID: 0000-0002-0348-2901

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВІДОБРАЖЕННЯ ТА УТОЧНЕННЯ САКРАЛЬНОГО ПАЛАЦОВОГО ЦЕРЕМОНІАЛУ "ПРОСКІНЕЗИ" ПРИ ДВОРІ АССИРІЙСЬКИХ ТА АХЕМЕНІДСЬКИХ ПРАВИТЕЛІВ

Розглянуто та інтерпретовано палацовий церемоніал "проскінеза" (др. грец. – προσκύνησις) – який складався з поцілунку та поклону. Висвітлено порівняння давньосхідних традицій при царському дворі ассирійських та ахемідських правителів. Автор намагається реконструювати сутність та значення проскінези в житті царів та звичайних людей. У роботі використано давньогрецькі письмові джерела та східну джерельну спадщину, яка представлена рельєфами та обелісками з Ассирії та Ахемідської імперії.

Ключові слова: проскінеза, палацовий церемоніал, сакралізація, придворний культ, Ассирія, Ахемідська імперія.

Постановка проблеми. Традиція сакралізації царської влади була властива практично всім давньосхідним народам, але конкретні форми цієї сакралізації в різних державах могли істотно відрізнятися одна від одної і далеко не завжди включали в себе обожнення монарха.

На ахемідських рельєфах, подібно до ассирійських, ми бачимо сцени з падінням ниць перед царем, але всі вони мають різний характер. Грецькі автори, у згадках яких ми знаходимо відомості щодо проскінези, надавали цьому церемоніалу свого "елліністичного" значення. Отож, необхідно чітко визначити сутність та характер сакралізації придворного культу, який ми розглядаємо, для Ассирії та імперії Ахемідів.

Аналіз джерел та літератури. Вперше термін "проскінеза" ми знаходимо в "Історії" Геродота, також важливими є "Кіропедія" Ксенофонта, "Географія" Страбона та "Персіка" Ктесія (яка дійшла до нас в записах Фотія) – з цих джерел ми можемо реконструювати інтерпретацію культу та грецьке бачення сакральності кожного з етапів здійснення церемоніалу. З перських джерел цінність мають царські написи з Персеполіса [XPC, DNa, DNb] та з комплексу гробниць Накше-Рустам (важливим у вивченні цього питання є знахідка та розшифрування нового напису [DNf] у 2018 р., що відкриває нам нові аспекти для досліджень). Ассирійську частину джерельної бази представляють рельєфи: стела царя Асархаддона з Пергамського музею в Берліні; фреска Тіглатпаласара III з інституту мистецтва в Детройті, та з Британського музею; чорний обеліск Салманасара III з Британського музею; зображення царя Сінаххеріба, також із Британського музею.

Історіографія вказаної теми відносно невелика, одначе представлена кількома ґрунтовними дослідженнями. Передусім варто зазначити праці М. Рута та М. Гарісона щодо царської сакральної влади; роботи Р. Фрая та Ф. Шахермайра, які присвячені визначенню церемоніалу; Е. Рунга – щодо дослідження процесу проскінези в Ахемідській Персії; роботу Б. Портера, в якій автор розглянув елементи придворних ритуалів в Ассирії. Важливою є нова праця С. Делшад та М. Дороді про знайдену ними частину тексту та зображення в комплексі гробниць Накше-Рустам. Однак залишається відкритим питання про чітку визначеність сутності церемоніалу в джерелах та виконання його в житті імперії Стародавнього Сходу.

Постановка завдання. Завдання цього дослідження – визначити деталі здійснення проскінези, які вказуватимуть на церемоніал, як на відображення сакрального статусу правителя, або як на елемент етикету при дворі царя. Різноманіття преклонінь, до яких застосовувалась проскінеза, сприяло тому, що в дослідженні важливо інтерпретувати церемоніал, виконання якого варіюється

від прострації перед правителем, до поклону та поцілунку, залежно від контексту та локації здійснення. Ще одним завданням є виявити та порівняти певні аспекти придворного культу в Ассирії та державі Ахемідів.

Виклад основного матеріалу. Для початку зазначимо, що давньогрецький термін "проскінеза" ("προσκύνησις / proskýnēsis") складається з двох частин: дієслова "κυνέω" – цілувати, та прислівника "πρῶο", який вказує, що цей поцілунок направлений вперед. Вперше цей термін вживає Геродот у своїй "Історії", як момент привітання, залежно від відмінностей у соціальному статусі: "При зустрічі двох персів на вулиці, за їхнім привітанням можна легко розпізнати, чи однакового вони суспільного статусу, адже в такому випадку, замість привітань вони цілують один одного у вуста. Якщо один з них нижчого статусу, то цілються вони у щоки. Якщо ж один з них набагато нижче за іншого, то він вклоняється, падаючи ниць перед вищим" [Hdt. I. 134].

Грецькі автори часто використовували термін "проскінеза" для того, щоб показати особливий жест, направлений перському цареві перед наближенням до нього. Євнух Гадатас, висловлюючи привітання Кіру, "за місцевим звичаєм лав перед ним до землі..." [Xen. Cyr. 5.3.18], як оповідає нам Ксенофонт про царський церемоніал.

Проскінеза визначається як акт поклону з подальшим поцілунком. Але для Ахемідської Персії, церемоніал проскінези не означав найнижчого смирення перед божественним, а скоріше – повагу до царської особи. Судячи зі сцени царської аудієнції з рельєфу ападани з Персеполіса, яка зараз знаходиться в тегранському музеї (рис. 1), ми можемо спостерігати досліджуваний нами процес. Придворний сановник у мідійському вбранні зображений у процесі здійснення проскінези, його спина похилена, вклоняючись правителю, і в цей момент він посилає царю поцілунок – так відбувається досліджуваний церемоніал [9, с. 195-223; 15, с. 227-284; 17, с. 56]. Ахемідські чиновники, котрі належали до вищих рангів, виконували проскінезу перед царем невеликим поклоном та умовним поцілунком (піднесенням руки до своїх вуст), тоді як решта людей робила уклін до землі. У той же час, зігнута спина не була ознакою рабства, або приниження, а скоріше – формулою ввічливості. Людина, ставши на коліна, висловлювала свою повагу царю царів. Концепція про певну градацію між вищими та підданими сходила від самих підданих, які таким чином демонстрували відданість та разом із тим звеличувались через виконання поклоніння і вважали себе причетними до тієї величі, перед якою простиралися. Ця концепція була незрозумілою для грецького світу, де цар був у статусі "перший серед рівних", але прийнятною для народів Стародавнього Сходу.

Елемент цього ритуалу – падіння ниць – перси запозичили з Вавилону та Ассирії, а поцілунок є суто перською традицією. Цей ритуал мав виражати велику владу правителя, але з його боготворінням він не мав нічого спільного. Царі вважалися лише улюбленими богів, від яких отримували божественне право на владу.

Монархічна ідеологія використовувала різноманітні повідомлення про природу Ахеменідського царства. Дотримуючись тисячолітньої традиції імперської концепції у Вавилонії та Ассирії, центральною темою в Ахеменідській царській ідеології є характер відносин між царем царів та божеством [18, с. 222] (рис. 2). У персів, цар був обраний із певного роду, який вважали володарем права на законну владу. В Ірані постать царя набуває великої значущості, а концепція законності – "дарована Богом" влада, що стає домінуючою і асоціюється з "хварною" – символом царської влади [7, с. 136-137].

На царських написах ми бачимо, що всі діяння здійснюються по волі Ахурамазди (переклад українською власний):

- "... я цар. **Волею Ахурамазди я поставив це на своє місце ...**" (DNa);
- "**Цар Дарій каже: З благодаті Ахурамазди я твого роду, я друг правди...**" (DNb);
- "**Великий цар Ксеркс каже: З благодаті Ахурамазди мій батько, цар Дарій збудував цей палац**" (XPc) [13, с. 116].

Царські написи доби Ахеменідів є чіткими та однозначними: право на владу було дароване царю Богом Ахурамаздою. Монарх, як це сформульовано в імперських текстах, не мав відкрито оголошеного божественного статусу, ніяких магичних сил і священних функцій [8, с. 29]. Отже, судячи з рельєфів Персеполіса, підданий повинен був низько поклонитися цареві і надіслати поцілунок, або стати на коліна. Звертаючись до царя з проханням, потрібно було, особливо слугам, простиратися ниць, але в джерелах відсутнє відображення ритуалу поклоніння цареві саме як божеству.

У жовтні 2018 р. було виявлено новий тримовний напис [далі – DNf] доби Ахеменідів із комплексу царських гробниць Накше-Рустам. Як і інші написи, наприклад [DNc-d-e], [DNf] описує зображення під ним. На відміну від [DNc-d-e], [DNf] включає дієслово, що вказує на те, що робить фігура. Незважаючи на невизначеність у тлумаченні, слово, скоріш за все, характеризує виконання церемоніального жесту перед великим царем [6, с. 5]. Напис містить раніше невідоме староперське дієслово, яке дослідники знахідки С. Дельшад та М. Доруді прочитали як "ā-fra-yāti" та переклали "він виступає вперед (до)" або "ā-fra-θāti" "він говорить до". Ці відкриття спонукають до подальшої дискусії щодо значення та виконання проскінези при царському дворі в імперії Ахеменідів [16, с. 14-15]. Адже з правого боку царської гробниці ми бачимо зображення беззбройного перса, який підносить ліву руку до вуст, щоб здійснити поцілунок (рис. 3). Скоріш за все, подібно до інших, вже досліджуваних фігур, це придворний високий чиновник, який за свої вчинки та заслуги зображений на царській усипальниці [6, с. 14]. Важливо зазначити, що виявлення напису [DNf] саме над фігурою сприяє дослідженню проблеми цього жесту [15, с. 227-284]. Аналізуючи напис вавилонською мовою, ми бачимо дієслово "i-ga-i-ga-bi". У своєму дослідженні відкривачі напису компетентно обґрунтовують можливість трансформування невідомого для перекладу слова "gaṛābu" у дієслово "kūṛabu" [6, с. 9], яке має значення "благословляти" та відображене піднесенням руки до вуст. Як зазначала раніше дослідниця Є. Бікерман, ця клинописна ідеогра-

ма має символічне значення наближення до величного, тому ми можемо говорити тут про традицію проскінези як уособлення величного благословення під час виконання жесту [3, с. 250]. Подібні сюжети ми можемо бачити на стелі царя Хаммурапі, який із рукою біля вуст стоїть перед Богом Шамашем; чи на бронзовій статуетці "Обожнювач Ларси", де чоловік стоїть на коліні та підносить руку до вуст; на Курхському моноліті Салманасара III, піднята рука якого визначається як завершення поцілунку акту поклоніння, адже цар зображений перед чотирма божественними символами: крилатим диском Ашура, шестикінечною зіркою Іштар, короною Бога Абу та напівмісяцем Бога Сіна (рис. 4). Отже, базуючись на перекладах тримовного напису та вищезазначених джерел, ми можемо визначити, що сановник робить жест "поцілунку цареві", як вираження привітання та засвідчення пошани для отримання благословення.

Ктесій, який декілька років жив при перському царському дворі, у своїй праці "Персіка" розповідає про церемоніал проскінези в контексті опису Мідійського двору. Так, вавилонський намісник Нанарус здійснив проскінезу перед мідійським правителем Артеєм після того, як цар пробачив його за вчинки [F 6b.6, Lenfant]. Страбон не згадує конкретно цей термін, але говорить, що "божественна пошана, яку надавали царям, прийшла до персів з Мідії" [Strab. 11. 13. 9]. Отож, як вже зазначалось вище, даний церемоніал бере свої витoki з давньосхідних держав і через ассирійську та мідійську традиції проникає в Ахеменідську імперію.

Для нашого подальшого дослідження будуть розглянуті декілька рельєфів ассирійських царів із зображенням церемоніалу преклоніння в різноманітних сценах, для визначення сутності даної традиції в Ассирії. Розглянемо зображення з палацу ассирійського царя Сінаххеріба (який царював у 705-681 рр. до Р.Х.) в Ніневії, який представлений зараз у Британському музеї (рис. 5). На ньому зображена сцена, на якій цар приймає капітуляцію Лахіша. Жителі міста у цивільних одягах виражають преклонінням своє визнання та покірність ассирійському цареві. Перед царем стоїть ассирійський високоповажний чиновник, який скоріш за все є головнокомандуючим армією та вітається з царем жестом піднятої руки. Ассирійським рельєфам притаманна традиція зображення вітальної сцени царя з його високопосадовцями саме жестом піднятої руки, що суперечить церемоніалу в Ахеменідів, про який ми писали вище.

Наступним для розгляду буде чорний обеліск Салманасара III (який правив у 858–824 рр. до Р.Х.). Ця ассирійська скульптура одна з небагатьох, яка містить декілька добре збережених зображень та написів щодо військових кампаній та підкорених царів, що падають ниць перед правителем Ассирії. Обеліск був знайдений в Німруді, на сьогодні знаходиться у Британському музеї в Лондоні [4, с. 24-25]. Пам'ятка згадує 31 рік військових походів, проведених ассирійським царем і складається з чотирьох сторін, які вкриті малюнками та клинописом. Кожна сцена розповідає історію підкореного царя або правителя. Отже, для нас важливим є дослідження цього джерела, який містить дві сцени з проскінезою. Перше зображення – це Ііуй (син Омрі), цар Ізраїлю [10, с. 64-66] (рис. 6), що вклоняється до землі перед Салманасаром III (доречно згадати, що це єдине зображення ізраїльського правителя в стародавньому близькосхідному мистецтві), якого супроводжують четверо наближених придворних осіб. Клинописний текст на обеліску описує, як Ііуй надав данину в 841 р. до Р.Х., він розірвав союзи Ізраїлю з Фінікією та Іудеєю, і підкорився Ассирії [5, с. 127].

Другою важливою для нас сценою є отримання Салманасаром III данини від правителя Суа з Гільзану (сучасний північно-західний Іран) (рис. 7). Ми бачимо зображення царя в оточенні своїх придворних підданих, головнокомандувача війська або туртану Дайан-Ашура, який успішно очолив кампанію царя на його 31-му році правління, та якого Салманасар III неодноразово згадував у своїх написах. Правитель Суа робить елемент проскінези – уклін до землі перед царем, над головою якого видніються символи Ашшура та Іштар.

Рельєф асирійського царя Тіглатпаласара III (який царював у 744–727 рр. до Р.Х.) з палацу в Німруді, який сьогодні зберігається в Британському музеї, є важливим джерелом для демонстрації нових елементів та форм церемоніалу преклоніння. Отож, ми бачимо зображення асирійського царя, який ставить ногу на плече підкореному, який склонився до самої землі. Клинописний текст розповідає про військову кампанію Тіглатпаласара III на території сучасного Ірану проти Мідії у 744 р. до Р.Х. [12]. Царські аннали повідомляють про дві кампанії проти Мідії і це зображення є частиною композиції, опис якої міститься в самих анналах. Оригінал нижнього реєстру цього рельєфу є у колекції Британського музею "Оригінальні малюнки асирійських скульптур": Or.Dr.III, 'S.W. XVII: "Тіглатпаласар III, який приймає полонених", і опубліковано Лейардом і Унгером [11] (рис. 8).

Влада і велич царя, особливо у войовничій Ассирії, виражались у сценах війни, полюванні та урочистих придворних церемоніях. На другому рельєфі з царського палацу, який зараз знаходиться в інституті мистецтв у Детройті, ми бачимо придворну сцену, де цар Тіглатпаласар III приймає трьох придворних, серед яких чоловік, що стоїть перед ним, на нашу думку, є головнокомандувачем війська або туртан, адже його високий статус надає йому можливість предстати перед царем особисто та привітатися з ним жестом піднятої руки; аналогічним жестом вітається з ним і сам правитель (рис. 9). Також на зображенні є воїн у шоломі, який схиляється до ніг царя. Горизонтальні лінії клинописного тексту зверху фігур описують військову кампанію царя: "Я завоював місто Сібур разом із містами в його околицях. Я забрав всі їхні трофеї. Чоловік Танус втік в гори. Я запропонував підношення богу Мардуку, який мешкає в Тіл-Ашурі" [1, с. 199].

І останнім джерелом для дослідження церемоніалу проскінези стане переможна стела Асархаддона з Пергамського музею в Берліні, розкопана у місті Зінджирлі-Хююк. На стелі зображений асирійський цар Асархаддон (який правив у 680–669 рр. до Р.Х.), над яким зображені символи богів, до яких він звертається правою рукою, а у лівій руці тримає царський символ влади та мотузку, за яку тримає двох підкорених, що стоять перед ним на колінах і виконують певний жест (рис. 10). Це можуть бути єгипетський принц Ушанхуру або фараон Тахарке [2, с. 75], та сирійський губернатор, правитель Тіра Баалом I або ж правитель Сідона Абді-Мількутті [14, с. 60].

Висновки та перспективи. Проскінеза у перському контексті була світською практикою, яка слугувала твердженням про асиметричні стосунки між особами з нерівним соціальним статусом. Ахеменідські чиновники виконували проскінезу перед царем, як поцілунок, а решта людей – вклонінням. Надати поцілунок цареві було не просто жестом, а ознакою того, що обрані люди мали привілейований статус. Згідно з джерелами, на яких базується дослідження, поцілунок був знаком привітання у близькосхідних стародавніх державах. Виконувався церемоніал по-різному, відповідно до соціаль-

ного статусу осіб: піднесення руки до своїх вуст, вклоніння, уклін та цілування землі перед царем, уклін до землі перед правителем.

Проблема проскінези походить від культурного та інтелектуального розриву, який існував між грецьким світом та Ахеменідами, які в різних концепціях трактували ритуал. Щодо царя, то проскінеза підкреслювала його особливий статус. Ритуал був способом наблизитися до правителя, який був посередником між людьми та Ахуромаздою, що надав йому божественну владу.

У вищезгаданих рельєфах асирійських царів, які містять різного роду сюжети зі сценами поклонів різних за статусом та положенням осіб, ми бачимо що для Ассирії жестом привітання, засвідчення поваги царю царів, високої можновладці, як наприклад, головнокомандувач армією, використовували жест піднятої руки, так само царі могли піднімати руку у відповідь на цей же самий жест, або перед зображеннями божеств. Поклони до землі перед царями Ассирії чинилися підкореними особами різних соціальних статусів.

Список використаної літератури

1. Art News of the Year: An Assyrian Relief of Tiglath-Pileser III // Art News. – 1950. – Vol. 49, №7. – P. 199.
2. Ascalone, E. Mesopotamia: Assyrians, Sumerians, Babylonians / E. Ascalone. – Berkeley: University of California Press, 2007. – 368 p.
3. Bikerman, E. J. À propos d'un passage de Chares de Mytilène / E. J. Bikerman // La Parole del Passato. – 1963. – 91. – Pp. 241–255.
4. British Museum. Department of Egyptian and Assyrian Antiquities. A guide to the Babylonian and Assyrian Antiquities. – London: Trustees, 1900. – 203 p.
5. Cohen, A. Assyrian Reliefs from the Palace of Ashurnasirpal II: A Cultural Biography / A. Cohen, S. Kangas. – Hanover: University Press of New England, 2010. – 294 p.
6. Doroodi, M. DNf: A New Inscription Emerges from the Shadow [Online] / M. Doroodi, S. Delshad // ARTA. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://www.achemenet.com/pdf/arta/ARTA_2019.001_Delshad_Doroodi.pdf
7. Frye R. N. The Heritage of Persia / R. N. Frye. – Costa Mesa, California: Mazda, 1993. – 330 p.
8. Garrison, M. By the Favor of Auramazdā: Kingship and the Divine in the Early Achaemenid Period / M. Garrison // More than Men, Less than Gods: Studies on Royal Cult and Imperial Worship: Proceedings of the International Colloquium Organized by the Belgian School at Athens / Eds. P. P. Iossif, A. D. Chankowski, C. C. Lorber. – Leuven: Peeters, 2011. – Pp. 15–104.
9. Hachmann, R. Die Völkerschaften auf den Bildwerken von Persepolis / R. Hachmann // Beiträge zur Kulturgeschichte Vorderasiens: Festschrift für Rainer Michael Boehmer / U. Finkbeiner, R. Dittmann, H. Hauptmann. – Mainz: Verlag Philipp von Zabern, 1995. – S. 195–223.
10. Kuan, J. K. Neo-Assyrian Historical Inscriptions and Syria-Palestine: Israelite/Judean-Tyrian-Damascene Political and Commercial Relations in the Ninth-Eighth Centuries BCE / J. K. Kuan. – Eugene, Oregon: Wipf and Stock, 2016. – 281 p.
11. Layard, A. H. The Monuments of Nineveh, from Drawings Made on the Spot / A. H. Layard. – London: John Murray, 1849. – 22 p., 100 pl.
12. Layard, A. H. Inscription in the Cueniform Character, from Assyrian Monuments / A. H. Layard. – London: Harrison and son, 1851. – 104 p.
13. Lecoq, P. Les inscriptions de la Perse achéménide / P. Lecoq. – Paris: Gallimard, 1997. – 330 p.
14. Porter, B. N. Language, Audience and Impact in Imperial Assyria / B. N. Porter // Israel Oriental Studies. – 1995. – Vol. 15. – Pp. 51–72.
15. Root, M. C. The King and Kingship in Achaemenid Art. Essays in the Creation of an Iconography of Empire / M. C. Root. – Leiden: Diffusion, 1979. – 357 p.
16. Rung, E. The Proskynesis at the Achaemenid Royal Court: A New Evidence / E. Rung // CA 2019. 15th Congress of the Fédération internationale des associations d'études classiques / Classical Association annual conference 2019. Institute of Education & Senate House. London, Thursday 4 July – Monday 8 July 2019. Panel Abstracts. – London, 2019. – Pp. 14–15.
17. Stronach, D. Pasargadae: a Report on the Excavations Conducted by the British Institute of Persian Studies from 1961 to 1963 / D. Stronach. – New York: Clarendon Press, 1978. – 326 p.
18. Schachermeyr, F. Alexander der Grosse: Ingenium und Macht / F. Schachermeyr. – Graz: A. Pustet, 1949. – 365 s.
19. Lenfant, D. Ctesias de Cnide. La Perse. Autre Fragments / D. Lenfant. – Paris: Les Belles Lettres, 2004. – 399 p.
20. Геродот. История / Пер. Г. Стратановского. – Ленинград: Наука, 1972. – 600 с.
21. Ксенофонт. Киропедия / Отв. ред. С. Л. Утченко. – Москва: Наука, 1976. – 334 с.

22. Меликов Р. С. Древнеперсидские надписи. Транслитерация, перевод, глоссарий / Р. С. Меликов. – Баку: Şərq-Qərb, 2013. – 448 с.

23. Страбон. География / Пер. Г. А. Стратановского. – Москва: Ладомир, 1994. – 994 с.

References

1. Art News of the Year: An Assyrian Relief of Tiglath-Pileser III. (1950). *Art News*, 49(7), 199.

2. Ascalone, E. (2007). *Mesopotamia: Assyrians, Sumerians, Babylonians*. Berkeley: University of California Press.

3. Bikerman, E. (1963). À propos d'un passage de Chares de Mytilène. *La Parola del Passato*, 91, 241–255.

4. *British Museum. Department of Egyptian and Assyrian Antiquities. A guide to the Babylonian and Assyrian Antiquities*. (1900). London: Trustees.

5. Cohen, A. (2010). *Assyrian Reliefs from the Palace of Ashurnasirpal II: A Cultural Biography*. Hanover: University Press of New England.

6. Doroodi, M. (2019). DNF: A New Inscription Emerges from the Shadow. ARTA. URL: http://www.achemenet.com/pdf/arta/ARTA_2019.001_Delshad_Doroodi.pdf.

7. Frye, R. N. (1993). *The Heritage of Persia*. Costa Mesa, California: Mazda.

8. Garrison, M. (2011). By the Favor of Auramazdā: Kingship and the Divine in the Early Achaemenid Period. In P. P. Iossif, A. D. Chankowski, C. C. Lorber (Eds.), *More than Men, Less than Gods: Studies on Royal Cult and Imperial Worship: Proceedings of the International Colloquium Organized by the Belgian School at Athens*. Leuven: Peeters. Pp. 15-104.

9. Hachmann, R. (1995). Die Völkerschaften auf den Bildwerken von Persepolis. In U. Finkbeiner, R. Dittmann, H. Hauptmann (Eds.), *Beiträge zur Kulturgeschichte Vorderasiens: Festschrift für Rainer Michael Boehmer*. Mainz: Verlag Philipp von Zabern. S. 195–223.

10. Kuan, J. K. (2016). *Neo-Assyrian Historical Inscriptions and Syria-Palestine: Israelite/Judean-Tyrian-Damascene Political and Commercial*

Relations in the Ninth-Eighth Centuries BCE. Eugene, Oregon: Wipac and Stock.

11. Layard, A. H. (1849). *The Monuments of Nineveh, from Drawings Made on the Spot*. London: John Murray.

12. Layard, A. H. (1851). *Inscription in the Cuneiform Character, from Assyrian Monuments*. London: Harrison and son.

13. Lecoq, P. (1997). *Les inscriptions de la Perse achéménide*. Paris: Gallimard.

14. Porter, B. N. (1995). Language, Audience and Impact in Imperial Assyria. *Israel Oriental Studies*, 15, 51-72.

15. Root, M. C. (1979). *The King and Kingship in Achaemenid Art. Essays in the Creation of an Iconography of Empire*. Leiden: Diffusion.

16. Rung, E. (2019). The Proskynesis at the Achaemenid Royal Court: A New Evidence. CA 2019. 15th Congress of the Fédération internationale des associations d'études classiques / Classical Association annual conference 2019. Institute of Education & Senate House. London, Thursday 4 July – Monday 8 July 2019. Panel Abstracts. London. Pp. 14-15.

17. Stronach, D. (1978). *Pasargadae: a Report on the Excavations Conducted by the British Institute of Persian Studies from 1961 to 1963*. New York: Clarendon Press.

18. Schachermeyr, F. (1949). *Alexander der Grosse: Ingenium und Macht*. Graz: A. Pustet.

19. Lenfant, D. (2004). *Ctesias de Cnide. La Perse. L'Inde. Autre Fragments*. Paris: Les Belles Lettres.

20. Herodotus. (1972). *History*. Leningrad: Science. [in Russian].

21. Xenophon. (1976). *Cyropaedia*. Moscow: Science. [in Russian].

22. Melikov, R. (2013). *Ancient Persian Inscriptions. Translation, Glossary*. Baku: Wast-West. [in Russian].

23. Strabo. (1994). *Geography*. Moscow: Ladomir. [in Russian].

Надійшла до редколегії 15.02.21

Рис. 1. Сцена царської аудієнції з рельєфу з Персеполяса, Національний музей Ірану, Тегеран (фото автора)

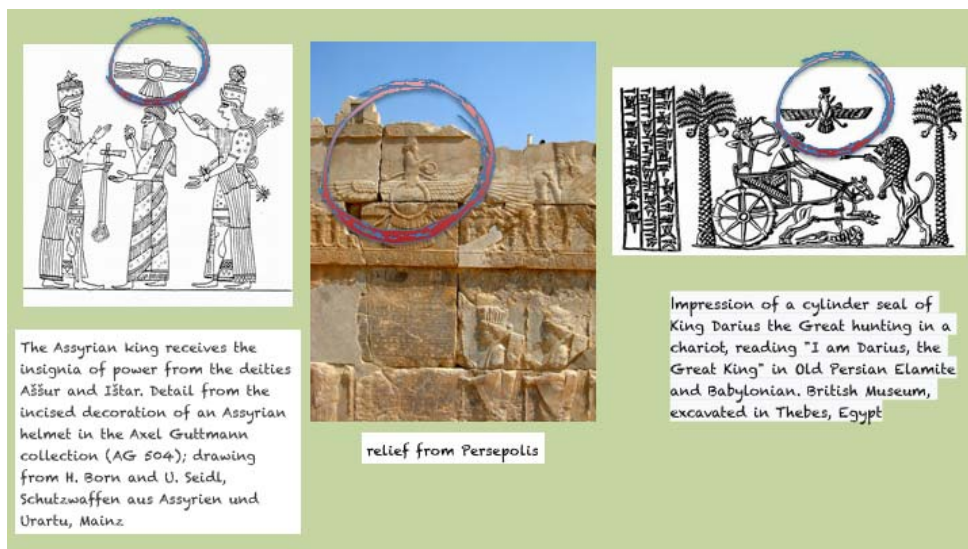

Рис. 2. Порівняння уособлень символів Бога (авторський колаж)

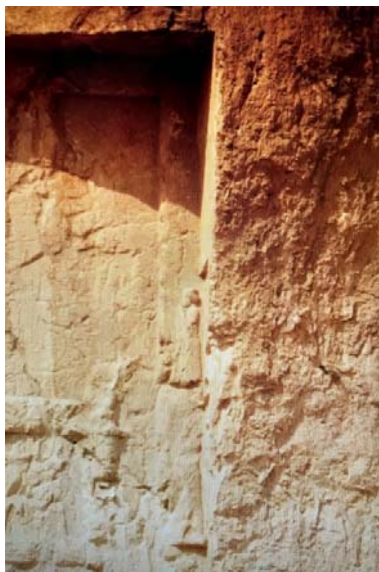

Рис. 3. Фігура безбройного перса (зроблено під час відкриття 23 жовтня 2018 року М. А. Мосалланежадом), комплекс Накш-і-Рустам, провінція Фарс. URL: <https://bit.ly/3ecUx55>

Рис. 4. Курхська стела Салманасара III, 118884, Британський музей

Рис. 5. Облога міста Лахіш. Рельєф з Ніневії, півд-зах. палац, кімната XXXVI, панелі 9-10, 124908-9, рельєфи Лахіша, об'єкт 21 зі 100, Британський музей

Рис. 6. Цар Ізраїлю Іуї, перед Салманасаром III, чорний обеліск Салманасара III з Німруду, 118885, Британський музей

Рис. 7. Ассирійський цар Салманасар III, отримує уклін від Суа, царя Гільзану, чорний обеліск Салманасара III з Німруду, 118885, Британський музей

Рис. 8. Ассирійський цар Тіглатпаласар III та підкорений, якого представляє цареві високоповажний чиновник. Німруд, півд.-зах. частина палацу, 118933, Британський музей

Рис. 9. Ассирійський цар Тіглатпаласар III, 50.32, Близькосхідні старожитності в Детройтському інституті мистецтв.
URL: <https://bit.ly/3mVF9Ok>

Рис. 10. Переможна стела Асархаддона, Пергамський музей, Берлін

K. Baulina, PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

REFLECTION AND RECTIFICATION OF THE SACRAL PALACE CEREMONIAL "PROSKYNESIS" AT THE COURT OF THE ASSYRIAN AND ACHAEMENID RULERS

The palace ceremonial "proskynesis" (gr. – προσκύνησις) – which consisted of a kiss and a bow – was considered and interpreted. A comparison of ancient Eastern traditions at the royal court of Assyrian and Achaemenid rulers is highlighted. The author tries to reconstruct the essence and meaning of proskynesis in the lives of kings and ordinary people. The work uses ancient greek written sources and the eastern source heritage, which is represented by reliefs and obelisks from Assyria and the Achaemenid Empire.

The pertinence of the topic is an attempt to interpret part of the palace ceremony – proskynesis, and to highlight the royal cult of the ancient Eastern traditions at the court of Achaemenid empire. The purpose of the project is to determine some points in the ceremonial proskynesis, as a reflection of the sacred status of the ruler or as an element of court etiquette.

The tradition of the sacralization of royal power was inherent in virtually all the ancient eastern people, but the concrete forms of this sacralization in different states could differ significantly from one another and not always included the "adorable" of the monarch. This ritual from the Persians borrowed from different countries was meant to mean the king's majesty. With his adoration, the ritual had nothing in common. Kings were considered to be the favorites of the gods, their pious choirs and priests.

The range of postures to which proskynesis was applied is diverse, and therefore we have to make out the idea which gesture proskynesis can be consist off and we have to interpret this in several different ways, depending on its context, with possibilities ranging between "sending a kiss forward", kneeling down, prostrating oneself, or just a bow. And at all we need to determine is the proskynesis equal to prostration?

Keywords: proskynesis, palace ceremony, sacralization, royal cult, king's court, Assyria, Achaemenid Empire.

УДК 94(44)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2021.148.4>

Н. Бірюк, студ. магістратури
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ІМІГРАЦІЙНЕ ПИТАННЯ ТА МОДЕЛЬ ІНТЕГРАЦІЇ ІМІГРАНТІВ У ФРАНЦУЗЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Здійснено аналіз моделі інтеграції іммігрантів у французьке суспільство, яка формувалася у другій половині 1980-х років – наприкінці 1990-х років. Необхідність вироблення моделі політики інтеграції іммігрантів у французьке суспільство з'явилася на початку 1980-х років. Через ряд суперечностей між політиками щодо бачення інтеграції іноземців та іммігрантів другого покоління було скликано Комісію, яка мала вирішити розбіжності щодо цього питання. Зрештою, пропозиції Комісії лягли в основу інтеграційної моделі, що спричинила жорстку суспільну реакцію наприкінці 1980-х років. Таким чином, діюча модель інтеграції іммігрантів у французьке суспільство була сформована наприкінці 1990-х років В її основу покладено ідею громадянства, здобувши яке іноземці здійснювали свідомий перехід до французької національності та отримували доступ до інститутів інтеграції.

Ключові слова: інтеграція, імміграція, Франція, ідентичність, громадянство.

Постановка проблеми. Історично Франція є країною, яка з середини XIX ст. запрошувала робітників – іммігрантів. У XX ст., будучи вже тривалий час колоніальною імперією, Франція залучала робітників зі своїх залежних територій після Другої світової війни для відбудови економіки. Спершу більшість робітників перебували у Франції тимчасово, але з 1970-х років іммігранти до Франції переїжджали на постійне проживання. Зрештою, збільшення кількості мусульманської іммігрантської спільноти та загострення питання націоналізму, імміграції, інтеграції у 1980-х роках спровокувало потребу вироблення концепції інтеграції іммігрантів у французьке суспільство.

Аналіз джерел та літератури. Основним джерелом для дослідження французької інтеграційної моделі є аналітична записка "Бути французом сьогодні і завтра: звіт комісії з питань національності" [8]. Саме цей звіт містить базові принципи інтеграційної моделі Франції, яка пропонувалася наприкінці 1980-х років Комісією науковців, спеціально зібраних для її напрацювання. Джерело є досить об'ємним, містить характеристику недоліків попередньої системи та ряд ініціатив, запропонованих для впровадження цілісної політики інтеграції. Пропозиції, сформовані Комісією, лягли в основу закону 1993 року щодо громадянства, який згодом змінив закон 1998 року. Також для дослідження концепції